



SÜLEYMAN DEMİREL ÜNİVERSİTESİ

**İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

**Review of the Faculty of Divinity
University of Süleyman Demirel**

BEKTÂŞÎ-ALEVÎLERDE BİR DUA: NÂDİ ALİ

Dr. M. Saffet Sarıkaya *

Lügat manası “çağırarak, seslenmek, istemek, yardım talep etmek” olan dua kelimesi; “küçükten büyüğe, aşağıdan yukarıya vaki olan talep ve niyaz” anlamında bir isimdir.¹ Dua kişinin kendi rûhî durumuna bağlı psikolojik bir eylem ve dinî bir tecrübe olarak, insanın Allah ile ilişki kurması ve O’nun ile konuşmasıdır. Dua yapacak kişi kendisini psikolojik olarak hazırlar,² ihlas ve samimiyet duygusuyla, bütün benliğiyle ve tam bir teslimiyet içinde Allah’a yönelir. Dua aslında ferdî bir eylem olmakla beraber önceden belirlenmiş yer, zaman ve metinler çerçevesinde dinî bir ritüel olarak da icra edilebilir. Bu sebeple dua, tevbe ve istiğfâr, zikir ve şükür, arz ve talep, aczi itiraf gibi çeşitli formlar altında bütün dinlerde yer almaktadır.³ İslam’da da gerek ayetlerde gerekse hadislerde bir ibadet biçimi olarak duayı emr ve teşvik eden ifadeler bulunmakta;⁴ hadis literatüründe ve çeşitli dinî kaynaklarda dua bahisleri geniş yer işgal etmektedir.

Dua, Allah ile kul arasında doğrudan yapılan bir konuşma gibi telakki edilmesine rağmen, çeşitli nedenlerle Kitap ve Sünnet’e istinad eden dua metinleri, inananlar arasında büyük ölçüde kabul görmüş ve sık sık kullanıla gelmiştir. Bilhassa çeşitli dinî zümrelerde bu nev’î dualar vird olarak algılanmış ve belirli periyodlar veya zamanlarda okunagelmiştir.

“Nâdî Ali” duası da Bektâşî-Alevî zümrelerinde şifahi olarak nakledilen ve bazı yazılı literatürde yer alan bu nev’i bir duadır. Dua ayrıca, Bektâşî-Alevîlerde okunan tek Arapça dua olma özelliğine de

* SDÜ İlahiyat Fakültesi, İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi

¹ İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, “دعو” md., XIV/ 257; DİA, “Dua” md, IX/529.

² Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara, 1993, 215-217.

³ Dua hakkında tafsilat için bk, Carrel, Alexis, *Dua*, çev. M.A. Yücetürk, İstanbul, 1981, (Bütün Eserleri 2), 441-456; Hökelekli, H., age, 211-233. İslam dininde duanın yeri hakkında bk., Gazâlî, Ebû Hâmid, *İhyâ u Ulûmu'-Din*, çev., A. Serdaroğlu, 1/875-958; Tunç, Cihad, “İslam Dininde Zikir ve Dua”, EÜİFD, S.5, Kayseri, 1988, 31-42.

⁴ Bk., KK, 2 Bakara/186, 25 Furkan/77, 40 Mü'min/60; Buhârî, İman, 2; Tirmîzî, De'avât 1, Tefsîr-i Sûreti'l-Bakara, 16, 40.

sahiptir. *Fütüvvetnâme-i Ca'fer-i Sâdık*⁵ adlı yazma eserde Nâdi Ali'ye geniş bir yer ayrılması ve duanın üç farklı versiyonunun yer alması (bk., v. 51b-56b); bizi bu duanın mahiyeti ve Bektâşi-Alevî zümreleri arasındaki yeri hakkında araştırma yapmaya yöneltti.

Önce mezkur yazmadaki bilgileri aktaralım. Burada metni aynen aktarmak yerine, metne bağlı kalarak ve fakat günümüz Türkçesiyle nakletmeyi tercih ettiğimizi belirtelim.

“(v. 51b) Nâdi Ali'nin Hassaları:

1- Bir kimse düşmanları, arasında kalsa, yerden bir avuç toprak alıp bu duayı yedi kere okuyup, toprağı düşmanlar üzerine serperse düşmanları ona zarar vermez.

2- Düşman korkusu olan kimse, günde yetmiş iki kere okursa düşmanından emin olur.

3- (v. 52a) Sihre uğrayan bir kimse, yedi kuyudan su alıp üzerine bu duayı yedi kere okuyup, bu suyla yıkanır ve içerse üzerindeki sihir bozulur.

4- Bir kimse zehirlense veya yılan çıyan soksa, bu dua bir çini kaba yazılır, su ile ezilir ve su zehirlenene içirilirse, şifa bulur.

5- Yağmur suyunu temiz bir kaba doldurup bu dua okunur ve hastaya içirilirse hasta şifa bulur.

6- Halis niyet ile (v. 52b) bin kere okunursa insan müşkilinden ve derdinden kurtulur.

7- Padişahın hışmına uğrayan kimse bu duayı üç kere okuyup, Padişahın yüzüne karşı üflerse, onun gazabı lütfâ dönüşür.

8- Mühim bir işe başlayan veya kız istemeye giden bir kimsenin kulağına üç defa okunursa işi rast gider.

9- Cuma gününün ilk saatlerinde sekiz kere okuyup kendine üfürürse, (v. 53a) herkes kendini sever.

10- Bühtana uğrayan kimse her gün kırk kere okursa töhmetten kurtulur.

11- Uykusuzluk çeken bir kimse Cuma namazından evvel beş kere okursa bu hastalığından kurtulur.

⁵ Bu eser Hacı Bektaş İlçe Halk Kütüphanesi, Nu: 101'de kayıtlıdır. Eserin Millî Kütüphane Nu: A 4714'de kayıtlı bir mikrofilm nüshası vardır. 66 varak olan eserin müellifi ve yazım tarihi belli değildir.

12- Zenginlik için her sabah kimseyle konuşmadan doksan bir kere okunursa zenginlik hasıl olur.

13- Devlet ve haşmet için günde beş yüz kere okunur.

14- Düşmanı itaat ettirmek için (V. 53b) beş gün, yüz on sekiz kere okunursa düşman itaat eder.

15- Hacet vaktinde gizlenmek için yetmiş kere okunursa düşman onu görmez.

16- Bir kimse bu duayı on gün, günde on kere okursa, düşmanlarının dili bağlanır, onun hakkında söz söylemezler.

17- Her muradı elde etmek için günde yirmi dört kere okunur.

18- Dertlere derman ve yaralara merhem olmak için on gün yetmiş kere okunursa şifa bulunur.

19- Bu duayı günde yirmi kere okuyan, dilden (v. 54a) ve gözden emin olur.

20- Gizli hazine, define veya kaybolmuş bir şeyi bulmak için her gün yetmiş kere okunur.

21- Rasûlüllâh'ı rüyada görmek için تنها bir yerde bin kere okunursa Hz. Rasûl rüyada görülür.

22- Beş yüz kere rüyada okunursa İmam Ali rüyada görülür.

23- Mahbusun hapisten kurtulması için günde yetmiş kere okunur.

24- Müşkil bir işi kolayca yapabilmek için altmış yedi kere okunur.

25- İlim, hikmet, ilm-i ledün ve esrâr-ı gayb (v. 54b) öğrenmek için kırk gün, günde altmış kere okunur.

26- Düşmanı kovmak için, sekiz gün yetmiş sekiz kere okunur.

27- Düşmanı kahretmek için günde yetmiş kere okunursa düşman kahrolur.

28- İlim tahsili için her gün öğle namazından sonra yetmiş kere okunursa, ilim tahsili kolaylaşır.

29- Devletliliğin artması için günde on kere okunur.

30- Feth-i bâb için dokuz gün, günde yüz kere okunur.

31- Beyler katında makbul olmak için (v. 55a) altı gün, günde yüz kere okunur.

32- Saadet için günde beş kere okunur.

33- Halk arasında izzet ve hürmet bulmak için her gün on kere okunur.

34- İki kişinin arasına düşmanlık sokmak için bu kelime (dua) okunur.

35- Düşmanı yerinden sürmek için otuz gün, günde otuz kere okunur.

36- İki kişi arasındaki düşmanlığı gidermek, aralarını düzeltmek için otuz kere okunur.(v. 55b)

37- Korkulardan kurtulmak için günde elli kere okunur.

38- Düşmanı kahretmek için beş gün, günde yüz kere okunur.

39- Sihirden kurtulmak için on gün, günde bin kere okunur.

40- Düşmanı zelif etmek için altı gün, günde yüz kere okunur.

Bu duanın Ehl-i Beyt katında hassası çoktur. Eimme-i Masûmîn bunları zikretmiştir. (v. 56a) Nitekim sekizinci İmam Ali Rıza, “Bu kelimâtın yetmiş iki harfi vardır. Buna binaen de yetmiş iki hassası vardır” buyurur.

Önce şu veche üzere nazil olmuştur:

اسم شاه نادعليا مظهرالعجايب تجده عوننا لك في النوايب كل هم وغم سينجلى

بولايك يا علي

Ehl-i Beyt buyurmuştur ki: “velayetle beraber anıldığı zaman* murad hasıl olur”. Bu vech üzeredir:

اسم شاه نادعليا مظهرالعجايب تجده عوننا لك في النوايب كل هم وغم سينجلى

بنبوتك يا محمد يا محمديا محمدبولايك يا علي يا علي يا علي . v. 56b

Bazı arifler demişlerdir ki: “Bu veche üzere okunursa istek daha tiz (çabuk) hasıl olur”:

باسم شاه نادعليا مظهرالعجايب تجده عوننا لك في النوايب لي الى الله حاجة كل

هم وغم سينجلى بعظمتك يا الله يا الله يا الله و بنبوتك يا محمد يا محمد يا محمد

وبولايك يا علي يا علي يا علي وعليها محاولى ادركنى ادركنى ادركنى يا علي يا

علي يا علي

* “Nübüvvetle beraber anıldığı zaman” olmalı; zira ilk metinde velâyet zikredilmişti, ikincisinde nübüvvet ilave edildi.

“Nâdı Ali'nin Hassaları” bahsinden de anlaşılacağı gibi duanın Bektâşî-Alevî zümrelerinde çok çeşitli ve yoğun bir kullanımı alanı vardır. Nitekim A. Rıfat Efendi Bektâşîlik hakkındaki eserinde duayı “*Bektâşî Evrâdından Nâdı Ali'nin Açıklanması Hakkında*”⁶ başlığıyla verir. Buradaki açıklamalar müellifin de belirttiği gibi, tamamen Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî'nin⁷ bu duanın şerhine dair kaleme aldığı bir *Risâle*'ye dayanır. Burada da duanın kırk faydası zikredilmiştir⁸ ki bizim yukarıda iktibas ettiğimiz maddeler ile aşağı yukarı aynıdır. Bazı maddelerde küçük farklar olmakla beraber Seyyid Hüseyin'in *Risâle*'sinde bulunan iki madde (13, 40. maddeler)⁹ elimizdeki yazma nüshada yoktur. Bununla birlikte her iki metinde de hassaların kırka ulaşması gayreti vardır. Nitekim bizim kullandığımız eserde: 12-29-33, 27-38-40, 26-35. maddeler küçük nüanslarla aynı maksadı ifade etmektedir. Sayının kırka tamamlanma gayreti muhtemelen Türk halk kültüründe kırk sayısına atfedilen değere binaendir.¹⁰

Nâdı Ali duası Bektâşîlik ile ilgili bazı kaynaklarda yer alır.¹¹ Bir kısım eserde ise dua, ilavelerle yer alır.¹² Yusuf Ziya (Yörükân) duayı, “*Tahtacılarda bütün dualar Türkçe olduğu halde yalnız Nâdı Ali, eski vesikalarda görülen salavâtlar Arapçadır... Ehemmiyetine*

⁶ Ahmed Rıfat, *Mirâtü'l-Mekâsîd fî Def'ı'l-Mefâsîd*, İstanbul, 1293, 195.

⁷ Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî'nin XV. yy'dayaşadığı bilinmektedir, bk., Gölpınarlı, Abdulkâki, “*Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnâmesi*”, İÜİFM, XVII, 1955-56/ 30-32. Bu *Risâle*'de Mehdinin H. 900'de zuhur edeceğine dair rivayetlere yer vermesi de bunu tesvik eder. *Fütüvvetnâme-i Ca'fer-i Sâdık* müellifin de Nâdı Ali hakkında Seyyid Hüseyin'in *Risâle*'sinden faydalandığı tahmin edilebilir. Ancak bilgilerin eksik oluşu ve bazı farklılıklar arzetmesi, bunun yazılı bir metne istinaden değil, şifâhî malumata dayandığı kanaatini uyandırmaktadır. Hatta müellifin Seyyid Hüseyin'den haberi olmaksızın kendi derlediği bilgileri aktarmış olması da muhtemeldir.

⁸ Bunlar aynen C. Sunar'ın *Melâmîlik ve Bektâşîlik*, Ankara, 1975, adlı eserinde 169-171. sayfalar arasında yer almıştır.

⁹ Bu iki farklı madde şunlardır:

- Sabahleyin kimseyle konuşmadan önce doksan bir kere okunursa unsurlara tesir edilir.
- Fitneden emin olmak için günde yirmişer kere okunmalıdır.

¹⁰ Bu konuda bk., Ülken, H. Ziya, “*Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültür İzleri*”, AÜİFD, XVII, 1969, 23; Bingöl, Necdet, “*Dilimizde “Kırk” Sayısı Üzerine*”, Türk Kültürü, XI, S. 237, Ocak, 1983, 26-28.

¹¹ Mesela bk., Atalay, Besim, *Bektâşîlik ve Edebiyatı*, İstanbul, 1340, 25; Oytam, M. Tevfik, *Bektâşîliğin İcyüzü*, 7.baskı, İstanbul, 1979, 37-38.

¹² Bk. Birge, J. Kingsley, *The Bektashi Order of Dervishes*, London, 1937, 138-139; çev. R. Çamuroğlu, *Bektâşîlik Tarihi*, İstanbul, 1991, 156; Sunar, Cavit, *Melâmîlik ve Bektâşîlik*, 77.

binaen "Nâdı Ali"yi aynen aktarıyorum" diyerek, duayı nakleder.¹³ Bedri Noyan da, Bektâşîlerde sabah ve akşamları münacaat, oniki imam adı zikredilerek salavatnâme okunduktan sonra Nâdı Ali'nin okunduğunu ifade eder.¹⁴

Nâdı Ali duasına Kâdiriyye tarikatına ait bir evrâd kitabında da tesadüf ettik. Buna göre, Kâdiriyye tarikatında Nefs-i Sâfiye mertebesine gelen müride şeyhi "Kahhâr" ismini zikretmesini telkin eder. Bu ismin fûru'larının yer aldığı virdde Nâdı Ali duası aynen Bektâşîlerde söylendiği gibi yer alır.¹⁵ Erzurum'da görüştüğümüz bazı Kâdirî dervişleri de bu duayı bildiklerini, virdlerinde okuduklarını ve bereketine inandıklarını belirtmişlerdir.

J. K. Birge, Bektâşîlikle ilgili eserinde Hz. Ali'nin doktrinal önemini açıklarken *Hutbetü'l-Beyân*'ın altmış dokuzuncu sözüne atıfta bulunduktan sonra Nâdı Ali duasında açıkça Ali'ye uluhiyyet atfedildiğine dikkati çeker.¹⁶ Aslında Bektâşî-Alevîlerin, Hz. Ali hakkında çeşitli şekillerde uluhiyyet iddiasında bulunduğu fikri, başka müellifler tarafından da zaman zaman dile getirilmiştir. Ancak biz burada bütün bu fikirleri tekrarlamaktan öte, Nâdı Ali'ye istinaden ortaya atılan iddiayı tartışacağız.

Her şeyden önce dua metninden böyle bir anlam çıkarmak mümkün değildir. Duanın Türkçe tercümesi şöyledir: "*Allah'ın kudret eseri olan kerametlerin zuhur ettiği (veya, keramet sahibi olan) Ali'yi çağır. Vekillerin arasında onu yardımcı bulursun. Allah'a muhtacım.* Bütün dert ve üzüntüler ey Allah'ım Sen'in azametinle; ey Muhammed senin nübüvvetinle ve ey Ali, senin vilâyetinle açılır ve aydınlığa dönüşür. Halimi değiştiren O'dur. Ey Ali bana yetiş (üç defa).*" Duanın şerhinde Seyyid Hüseyin مظهر kelimesinin ism-i mekan olarak "mazhar", ve ism-i fail olarak "muzhir" şeklinde okunmasının caiz olduğunu ifade eder.¹⁷ Diğer metinlerde ise umumiyetle "mazhar" okunur. Kelimedede hem Ali'nin keramet sahibi oluşuna, hem de bu kerameti Ali'de yaratan Allah'a işaret vardır.

¹³ Yusuf Ziya, "Tahtacılar, Tahtacılarda Dinî ve Sırrî Hayat", DFİFM, sene: 4, S. 15, 1930, 80.

¹⁴ Noyan, Bedri, *Bektâşîlik-Alevîlik Nedir?*, 2.Baskı, Ankara, 1987, 293.

¹⁵ İsmail b. es-Seyyid Muhammed Sâid el-Kâdirî , *el-Füyûzâtî' r-Rabbaniyye fî'l-Mi'âsiri'l-Evradi'l-Kâdiriyye*, Beyrut, trs., 27.

¹⁶ Birge, J.K., *The Bektashi Order of Dervishes*, 145; çev., 163.

* "Allah'a muhtacım", cümlesi bazı metinlerde yoktur.

¹⁷ Ahmet Rifat, *Mir'âtü'l-Makâsîd*, 198.

Hutbetü'l-Beyân'ın altmış dokuzuncu sözüne gelince; Hz. Ali şöyle der: “*Ben Allah Teâlâ'nın uluhiyyet, yaratma ve emretme sıfatından başka 999 sıfatıyla sıfatlanmışım. Uluhiyyet, yaratma ve emretme sıfatı sadece Zât-ı Pâk-ı Rabbi'l-Alemîn'e mahsustur. Nebî ve velîler ise diğer sıfatlarıyla sıfatlanabilir.*”¹⁸ Seyyid Hüseyin'e göre Cenâb-ı Hakk'ın dört bin adı vardır. Bunlardan bini melekler, bini periler, bini de hayvanât içindir. Bu isimlerden üç yüzü Tevrat, üç yüzü İncil, üç yüzü Zebur, doksan dokuzu da Kur'an içindedir. Bir adı da gaybda ve ilimde ruhsat sahibi olanlarda gizlidir.¹⁹

Bu açıklamalardan sonra Seyyid Hüseyin Esmâ-i Hüsnâ'nın faziletini beyan edip (v. 94b-95a), bu sıfatlarla kişinin nasıl sıfatlanabileceğini tasavvuftaki İnsan-ı kâmil anlayışı çerçevesinde uzun uzun izah etmektedir (V. 95b-101a). Seyyid Hüseyin Nâdı Ali şerhinde de Ömer Halvetî'den şunu nakleder: “*İmam Muhammed Tâkî'den şöyle işittim ki; her kim Nâdı Ali ile amel etse Nûr-u Nübüvvet'ten istimdat talep etmiş olur. Her halukârda isteği yerine gelir. Çünkü Nûr-u Nübüvvet ile Nûr-u Velâyet yardımcı olup, isteyenin isteği çabucak verilir.*”²⁰ Şu halde Bektâşî-Alevîlere göre Hz. Ali tasavvuf silsilelerinin ilk pîri olarak insan-ı kâmil mertebesine ulaşan, Nûr-u Velâyet sahibi, mutlak örnek alınması gereken kişidir. Hz. Ali, altmış dokuzuncu sözde de ifade edildiği gibi Tanrı değil, aldığı dinî terbiyeyle pek çok yüce vasfa sahip ve sefer-i fi'llah makamında Allah ile hemhâl olan bir zattır.

Bizim üç versiyonunu naklettiğimiz Nâdı Ali metinlerinde de aynı tavrı görmek mümkündür. Duanın ilk vechinde Hz. Ali'nin velâyeti zikredilmiş; ikinci metinde Hz. Ali'nin velâyeti Hz. Muhammed'in nübüvvetiyle beraber zikredilmiştir. Üçüncü metinde ise buna Allah Teâlâ'nın azameti de ilave edilmiştir. Böylece Allah-Muhammed-Ali, onlara nisbet edilen en mümeyyiz vasıflarla, fakat ayrı ayrı zikredilerek onlardan istimdat istenmiştir. Bu ne Ali'nin Tanrılığına, ne de üçlü (teslis) bir tanrı inancının Bektâşî-Alevîlere nisbet edilmesine imkan verir.

Ancak burada şu soru akla gelebilir: Acaba İslam akidesi Allah'tan başkasına dua edilmesine veya Allah'tan başkasından istimdat etmeye cevaz veriyor mu? Kur'an-ı Kerîm'de duanın sadece

¹⁸ Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî, *Şerhu Hutbetü'l-Beyân*, Millî Ktb., Nu: A 2453, v. 94a.

¹⁹ Aynı yer.

²⁰ Ahmet Rıfat, age, 204.

Allah'a yöneltilmesi istenmiş; Allah'tan başkasına, putlara veya kendilerine mutlak nitelikler izafe edilen başka yaratıklara dua ve ibadet kesinlikle yasaklanmıştır.²¹ Bununla birlikte "Allah'a yaklaşmak için vesileler edininiz" (5 Maide/35) ayetine binaen başta Hz.Peygamber olmak üzere sahabîlerin -ölü veya diri- evliya ve salih amel sahibi kimselerin aracılığıyla Allah'a dua edilebileceği,²² onlardan istiğâse ve istimdât ile Allah'a yönelinebileceği kabul edilmiştir.²³ Nitekim, Ebû Suûd efendi de "Zeyd yerinden kalktığında veya bir belaya giriftar olduğunda evliya ismin çağırrsa şer'an ne lazım gelir?" sorusuna, "Nesne lazım gelmez"²⁴ diye cevap vermiştir.

Nâdı Ali duasında da istimdât Ali'den istenmekteyse de Ali vesiledir, asıl yardımcı ve kurtarıcı Cenâb-ı Hakk'tır. Duada sadece Ali'nin zikredilmesiyle beraber Allah ve Muhammed'in de zikredildiği farklı vecihlerin bulunması, duada Hz. Ali'nin velâyeti, Hz. Muhammed'in nübüvveti, Allah'ın Azameti'nin zikredilmesi, Ali ve Muhammed'in şefaathî olarak anıldığına delalet eder. Nitekim Yusuf Ziya Bey'in naklettiği Nâdı Ali duasının ikinci kısmı: "Ey Allah'ım, ey Rabbimiz, Hüseyin'in, kardeşinin, annesinin, babasının ve ceddinin hakkı ve hürmeti için bizdeki her türlü keder ve gamdan bizi kurtar. Sen merhamet edenlerin En Merhametlisi'sin",²⁵ ifadeleriyle devam eder ki burada dua, doğrudan Allah'a yapılmakta Ehl-i Beyt ise şefaathî olarak zikredilmektedir. Böylece Nâdı Ali duasında Allah-

²¹ Bk., KK, 13 Ra'd/14, 22 Hac/12-13, 26 Şuarâ/213, 28 Kasas/88. Konunun kelâmî açıdan mütalaası için bk., Tunç, Cihad, "İslam Dininde Zikir ve Dua", 37-38.

²² Bu konudaki misaller için bk., Buhârî, Ebvâbu'l-İstiskâ, 3; Tirmizî, Kitâbu'd-Deavât, 118-119.

²³ Bu mevzudaki tartışmalar İbni teymiye'nin itirazlarından sonra vaki olmuştur. Mesele tevessül ve istiğâse ile kalmamış, türbe ziyareti, türbelerde kurban kesme, tarikat şeyhine bağlanma gibi hususları da içine almıştır. Lehte ve aleyhte Kitâb ve Sünnet'ten delil getirilmiştir. Bununla beraber her iki tarafında zaman zaman görüş ve uygulamalarda ifrata vardığı vakıfıdır. Bk., Muhammed Ebû Zehrâ, *Ahmed İbni Teymiye*, çev., O. Keskiöglü, İstanbul, 1987, 289-297; Karaman, Hayreddin, *İslam Işığında Günün Meseleleri*, 5. baskı, İstanbul, 1987, I/ 89-93; aynı mlf., *Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, 4. baskı, İstanbul, 1987, 141-144; Fığlalı, E. Ruhi, *Çağımızda İtikâdî Mezhepler Tarihi*, 4. baskı, Ankara, 1990, 106-108.

²⁴ Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebu's-Suûd Efendi Fetvaları Işığında XVI. Asır Türk Hayatı*, 2. baskı, İstanbul, 1983, 174. Aynı sayfada kunuyla ilgili iki fetva daha vardır; Gönenç, Halil, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, İstanbul, 1990, I/100-101'de tevessülün cevazına dair açıklamalar yapmıştır. Bununla birlikte Merğınânî, tevessülün mekruh olduğunu ifade etmiştir, bk, *el-Hidâye*, İstanbul, 1986, IV/96.

²⁵ Yusuf Ziya, "Tahtacılar, Tahtacılarda Dinî ve Sırrî Hayat", 80.

Muhammed-Ali ve diğer Ehl-i Beyt mensuplarının konumları belirginleşmektedir.

Duanın vürûd sebebi de duada Hz. Ali'den imdat istendiğini ve duanın istiğâse amaçlı olduğunu gösteren önemli bir delildir. Seyyid Hüseyin'in Nâdı Ali şerhinde açıkladığı ve bazı kaynaklar tarafından genel hatlarıyla tekrarlanan²⁶ rivayet şöyledir: Uhud Savaşı esnasında Halid b. Velid'in İslam ordusuna arkadan saldırması üzerine, İslam ordusunda bir karışıklık olur. İşte savaşın bu hengameli anında bir müşrik Rasûlullah'ı taş ile yaralar ve iki dişini şehid eder. Rasûlullah bir çukura düşer, bu arada Şeytan "Muhammed öldü" diye bağırır. Bunu işiten ashabın savaş azmi kırılır, bazıları savaşı bırakır. Bu sırada Cebrâil Hz. Peygamber'in yanına gelip Ali'yi çağırmasını tavsiye eder ve Rasûlullah ile beraber Nâdı Ali duasını tekrar eder. Hz. Ali uzak olmasına rağmen velâyet kuvvetiyle Rasûlullah'ın çağrısını duyar ve ona yardıma koşar. Bu arada savaşı bırakan sahabeden bazılarını görünce onlara sitem edip Hz. Peygamber'in ölmediğini, ölse bile kendilerinin dîn-i mübîn ve Rızâyı Bâri için savaştıklarını hatırlatır. "Lebbeck" diyerek Rasûlullah'a salavât getirerek onun imdadına koşar, savaşın müslümanların lehine dönmesine sebep olur. Daha sonra Medine'ye dönülür.

İslam Tarihi kaynaklarında ise olay şöyle nakledilir: Uhud günü Abdullah b. Cübeyr komutasındaki okçu birliği, Rasûlullah'ın emrettiği şekilde İslam ordusunun arkasında kalan dağı tutarken, ganimet endişesiyle yerlerini terkedince Halid b. Velid dağın arkasından süvari birliğiyle dolanıp müslümanları arkadan vurmuş, kazanılmış olan savaş bir anda müslümanların aleyhine dönmüştü. İlk karışıklıkta İslam ordusu çok kayıp verdi, dağıldı. Abdullah b. Kami'a, Mus'ab'ı şehid edince Hz. Muhammed'i öldürdüğünü zannederek bunu etrafa yaymış, müslümanlar geri çekilip dağa doğru kaçmışlardı. Hatta münafıklar Peygamber'in ölüm haberini yayarak müslümanları savaştan men etmeye çalışıyorlardı. Herkesin can derdine düştüğü bu karmaşada Hz. Peygamber müşrikler tarafından kuşatılmış alınına ve çenesine taş yaraları almış, zırhı çenesine batmış ve nihayet müşrikler tarafından kazanılmış bir çukura düşmüştü. Bunu gören ashab hemen yardıma koşular. İlk yardıma gelenler arasında Ebûbekr, Ömer, Ali, Talhâ b. Ubeydullah, Zübeyr b. Avvâm, Ebû

²⁶ Buradaki bilgi Ahmet Rifat'ın *Mir'âtü'l-Mekâsıd*, 196-199'dan özetlenmiştir. Ayrıca bk., Noyan, Bedri, *Bektâşîlik-Alevîlik Nedir?*, 293; Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II/642; Oytam, M. Tevfik, *Bektâşîliğin İçyüzü*, 37-38.

Ubeyde b. el-Cerrâh, el-Hâris b. es-Simme vardı. Hz. Ali Peygamber'in elinden tutarak, Talha b. Ubeydullah da doğrultarak onu çukurdan çıkardılar. Yanağına batan zırhı Ebû Ubeyde b. el-Cerrâh dişleriyle çıkardı. Malik b. Sinan Peygamber'in yüzünden akan kanı sorup yuttu.²⁷

Kaynakların verdiği bilgi ile Seyyid Hüseyin'in naklettiği rivayet ana hatlarıyla benzerdir. Ancak Hz. Peygamber'in yaralanması üzerine, ne Cebrâil tarafından o'na Ali'yi çağırması telkin edilmiş ve Nâdı Ali duası öğretilmiştir, ne de Ali tek başına Rasûlullah'ı kurtarmıştır. Bununla beraber pek çok savaşta olduğu gibi Uhud savaşında da Ali'nin kahramanlığı dillere destan olmuştur. Bazı kaynaklar “*Aliden başka yiğit, Zülfikâr'dan başka kılıç yoktur*” sözünün hâtiften o gün duyulduğunu naklederler.²⁸ Şu halde Nâdı Ali duası hakkında nakledilen, duanın sebab-i vürûduyla ilgili kıssa tamamen uydurmadır. A. Gölpınarlı, kaynak vermeden Nâdı Ali duasının İmam Rızâ'nın çağdaşı Dı'bil adlı şairin Arapça bir kıtası olduğunu haber verir.²⁹ M. Z. Pakalın ise *Nasru'l-Ashâb* adlı esere binaen kıtanın Zogaylı Hüzâî adlı bir şaire ait olduğunu nakleder.³⁰

Nâdı Ali duasına benzer bir sebab-i vürûda sahip olan, şîî literatüründe yer alan³¹ fakat* sahih kaynaklar tarafından doğrulanmayan bir dua da Cevşen* duasıdır. Cevşen-i Kebîr ve Cevşen-i Sağîr diye iki vechi bulunan bu duayı İmam Ali Zeyne'l-Abidîn atasından rivayet eder. Rivayete göre, Hz. Peygamber Uhud Savaşına giderken zırhından rahatsız olur. Bunun üzerine Cebrâil gelip

²⁷ Bu bilgiler özetle, İbni İshak, *Sîret*, tah. M. Hamidullah, Konya, 1981, 313-315; Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, Oxford, 1966, 232-245; Taberî, *Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, Beyrut, 1987, III/116-119; İbni Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, 1965, II/150-158; Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, İstanbul, 1987, X/124-168, 174-177'den alınmıştır.

²⁸ Bk., Taberî, age, III/116; İbni Esîr, age, II/154. Ancak bu sözün uydurma olduğu muhaddisler tarafından kabul edilir, bk., Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2.baskı, Beyrut, 1979, II/363.

²⁹ Gölpınarlı, Abdulkâki, “*İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı*”, İÜİFM, XI, 1949-50, 68.

³⁰ Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, II/642.

³¹ Aga Bozorg Tehrânî, *ez-Zerî'a ilâ Tesânîfi's-Şîa*, Nəcəf, 1936, V/287'de Cevşen-i Sağîr'in Musa Kâzım'a, Cevşen-i Kebîr'in İmam Seccâd'a nisbet edildiğini, Cebrail'in duayı Nebî'ye Allah'tan bir hediye olarak indirildiğini, duanın pek çok şerhinin bulunduğunu haber verir. Duayı şerh edenler arasında Molla Muhammed Bâkir el-Meclîsî (1111), Hakîm Sebzevârî Molla Hâdî (1289), Habîbullah b. Ali Mehdi's-Sâvecî (1340) vardır.

* Cevşen'in kelime anlamı, zırh demektir.

ona bu duayı öğretir ve “üzerinden zırhını çıkar bu duayı oku; bu duayı üzerinde taşırsan zırhtan daha büyük tesiri vardır,” buyurur. Peygamberimiz, “duanın tesiri sadece bana mı, yoksa ümmetime de şamil mi?” diye sorunca Cebrâil, “Ya Rasûlallah, bu dua Cenâb-ı Allah’ın sana ve ümmetine bir hediyesidir. Bunun sevabını Allah’tan başka kimse takdir edemez” buyurur.³²

Bu rivayette yer alan “Rasûlullah’ın zırhından rahatsız olması” vak’asını, şayet “Uhud Savaşında Peygamber’in çukura düşerek zırhının yanığına batması ve müşkil duruma düşmesi üzerine Cebrâil kendisine bir dua öğretti”, şeklinde tashih edersek, sebab-i vürûd bakımından Nâdı Ali duasından bir farkı kalmaz. Bununla birlikte Nâdı Ali hakkındaki rivayetin uydurma oluşu gibi, Cevşen hakkındaki rivayetin de uydurma olduğu aşikardır.³³ Çünkü her şeyden evvel, bu rivayet temel İslamî prensiplerle bağdaşmaz. “*Deveni bağla, sonra tevekkül et*”³⁴ diyen ve savaş için tedbirli davranmakla emrolunan³⁵ bir Peygamber’in savaşa giderken giydiği zırhtan rahatsızlık duyup çıkarmak istemesi, hem İslamî tevekkül anlayışına zıttır, hem de akla mantığa uymaz. Üstelik Rasûlullah’ın Uhud Savaşında iki zırhı üst üste giydiğine dair rivayetler bile bulunmaktadır.³⁶

Cevşen duası Esmâ-i Hüsnâ’yı muhtevî olduğu için okunmasında bir beis olmayan, hatta zaman zaman teşvik edilen bir dua metni olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak, Esmâ-i Hüsnâ’yı öğrenmeyi ve onlar ile Allah’a dua etmeyi tavsiye ve teşvik eden ayet ve hadisler³⁷ bulunmakla birlikte Cevşen duası tamamen uydurmadır. Cevşen-i Kebîr duası Allah’ın bin isim ve sıfatının, onluklar halinde zikredildiği yüz bölümden ve her bölüm arasında “cehennem ateşinden Allah’a sığınmayı” ifade eden bir nakarattan müteşekkildir.³⁸ Öyle anlaşılıyor ki, yukarıda Seyyid Hüseyin’in yorumunda insanlara tahsis edildiği bildirilen Allah’ın bin isim ve

³² Gümüshanevî, A. Ziyauddin, *Mecmuatü’l-Ahzâb*, İstanbul, 1898, III/231. Cevşen ile ilgili bilgi eserin hamışındadır.

³³ Bk., Toprak, “*Cevşen*” md., DİA, VII/465.

³⁴ Tirmîzî, Kıyâme, 60.

³⁵ Bk., KK, 4 Nisâ/102, 8 Enfal, 60.

³⁶ Bk., İbni Esfir, *el-Kâmil*, II/152-158; Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, XI/174.

³⁷ Mesela bk., KK, 7 A’râf/180, 15 İsrâ/110, 20 Tâhâ/8, 59 Haşr/24; Buhârî, Kitâbu’s-Şurût, 18; Tirmîzî, Deavât, 83; İbni Mâce, Dua, 9.

³⁸ Gümüshanevî, *Mecmuatü’l-Ahzâb*, III/231 vd.; *Hizb-ü Envârî’l-Hakâiki’n-Nûriye*, *Büyük Cevşen ve Türkçe Açıklaması*, 4. baskı, çev., A. Hatip, C. Tokpınar, trs., 16 vd.; Toprak, M., “*Cevşen*” md, DİA, VII/463.

sıfatı, şîî literatürünün daha yaygın olduğu İran coğrafyasında bir dua haline getirilerek insanların kullanımına sunulmuştur.

Konumuz açısından Cevşen-i Kebîr ile Nâdı Ali duası arasındaki önemli bir benzerlik ise Cevşen'in faydaları bahsinde görülmektedir. Nâdı Ali gibi Cevşen duasının da pek çok faydaları vardır: "Okuyana dört Kitab'ı okumuş sevabı verilmesi, her bir harfine iki huri ve cennetten bir köşk verilmesi, yeni yapılan bir eve girmeden okunduğunda evin hırsızlık ve yangından ebediyyen korunması, yağmur ve za'feran suyu ile dolu bir kabın içine yazılırsa bu su ile yıkanan hastanın şifa bulması, gece okunursa her murada nail olunması, yetmiş defa okunursa cüzzam ve delilikten korunulması, bu duadaki her bir isim için Allah'ın duayı okuyan kimseyi dünyadaki âhat ve afetlerden uzaklaştırması,³⁹ bunlardan bazılarıdır.

Nâdı Ali Bektâşîlerin virdi olduğu gibi, Cevşen de fayda ve faziletlerine binaen Said Nursî'nin işaretleriyle⁴⁰ Risâle-i Nûr cemaatinin virdleri arasında yer almıştır. Bu sebeple duanın çeşitli ebatta baskıları, tercümelere ve hatta muska tipi muhafazalı cinsleri satışı arz edilerek halk arasında yayılmaya çalışılmaktadır. Bazı şîî bölgelerinde özel matbualarca kefen üzerine Cevşen duası yazılmakta ve cenazenin kefenlenmesinde kullanılmaktadır. Türkiye'deki Ca'ferî mensupları içinde Cevşen duası yazılı kefene sahip olanlar onunla kefenlenmeyi ve gömülmeyi vasiyyet etmektedirler.⁴¹

Hülâsa ederseniz, insanlar bela, musibet ve sıkıntı anlarında aciz ve muhtaç oluşlarının bilinci içinde Allah'a yönelmek ve O'na sığınmak için ayette de tavsiye edildiği gibi çeşitli formlar altında Allah'a dua etmişlerdir. Hatta, belki dualarının makbuliyetinden emin olmak, belki hacetlerinin bir an önce Allah'a ulaşması veya sair sebeplerle Allah'a yönelirken Peygamber, sahabe veya salih amel sahibi kimselerin vesileleriyle istiğâse ve istimdat istemişlerdir. Bunu yaparken içinde buldukları durumun farkında olarak, bu nev'î dualara oldukça zengin bir fayda listesi ilave etmekten çekinmemişlerdir; çünkü yakın tarihe kadar gerek ilmî gerekse teknolojik gelişmelerin sınırlılığı göz önüne alınırsa, insanların kolaylıkla ve ümitle sığınmaları gereken bir melce'e ihtiyaçları kendiliğinden ortaya çıkar ve dinî dua formu bunun en güzel

³⁹ Bk., Gümüşhânevî, A.Z., age, 233-236.

⁴⁰ Bk., Said Nursî, *Lem'alar*, İstanbul, 1976, 122.

⁴¹ Toprak, M., "Cevşen" md., DİA, VIII/ 463.

örneklerini teşkil eder. İşte Nâdı Ali duası da bu tip bir duadır. Bektâşîler Tanrı olarak değil ve fakat tarikat silsilelerinin başı olarak kabul ettikleri Hz. Ali'yi dualarında anmışlar ve onu vesile edinmişlerdir. Hz. Ali'ye istinad eden Kâdiriyye tarikatı da muhtemelen aynı sebeplerle, duayı belli bir mertebeye gelen müride vird olarak telkin ederler. Bu, farklı inanç motiflerine mensup görünen iki tarikatın aynı unsuru kullanması ve muhtemel bir etkileşimi göstermesi bakımından mühimdir.

Bektâşîlerin virdi olan Nâdı Ali duasının menşe'i hakkındaki rivayet, Cevşen duasının menşe'i için de söz konusu olmuştur. Böylece ayrı coğrafyalarda ve farklı kültür kaynaklarından beslenen şîî kültürüne sahip iki zümre aynı menşe'e istinaden farklı kelimelerle ifade edilen fakat aynı dinî gayelere yönelik duaları isti'mal etmişlerdir. Cevşen duasını, kitâbî kültüre sahip şîî uleması eserlerine derc edip üzerine şerhler yazmıştır. Nâdı Ali duası ise daha çok şifahî olarak nesilden nesile ulaşmış, yazılı kaynakları sayılı kalmıştır.

Bu araştırmamızda tesbit ettiğimiz dikkate değer bir başka husus da, şîî kaynaklı Cevşen duasının geniş hoşgörülü tasavvufî zihniyete sahip Sünnî bir sûfi* vasıtasıyla Sünnî topluma intikali ve geniş kabul görmesidir. Bu, mezhepleri ne olursa olsun temel inançlarda birleşen aynı din mensuplarının farkına varmadan bazı dinî motifleri de müşterek kullandıklarını ve bu kullanıma meşrûiyet kazandırdıklarını göstermektedir. Daha da ötesi günümüz Türkiye'sinde birbirlerinden ayrı dinî gruplar gibi görünse bile Alevî ve Sünnî halk, kendi benimsediği ve yaşadığı dinî ritüellerde benzer motifleri kullanmaktadırlar. Aslında iki zümrenin dinî yaşayışı üzerinde yapılacak mukayeseli çalışmaların böyle benzer ve ortak kullanılan inanç motiflerini çoğaltacağı kanaatindeyiz. Bu tür çalışmaların iki zümrenin birbirlerini tanınmasına ve birbirleri arasındaki -daha çok peşin hükümlülükten ve cehaletten kaynaklanan- iletişimsizliğin giderilip millî ve dinî birlik ve bütünlüğümüzün teminine katkı sağlayacağı aşikardır.

* Bu sûfi Ahmed Ziyâuddîn Gümüshânevi'dir.

Bibliyografya

- Aclûnî, *Keşfü'l-Hafâ*, 2.baskı, Beyrut, 1979, II/363.
- Aga Bozorg Tehrânî, *ez-Zerî'a ilâ Tesânîfi's-Şîa*, Necef, 1936.
- Ahmed Rıfat, *Mirâtü'l-Mekâsıd fî Def'i'l-Mefâsid*, İstanbul, 1293.
- Atalay, Besim, *Bektâşilik ve Edebiyatı*, İstanbul, 1340.
- Bingöl, Necdet, "Dilimizde "Kırk" Sayısı Üzerine", *Türk Kültürü*, XI, S. 237, Ocak, 1983.
- Birge, J. Kingsley, *The Bektashi Order of Dervishes*, London, 1937, çev. R. Çamuroğlu, *Bektâşilik Tarihi*, İstanbul, 1991.
- C. Sunar *Melâmîlik ve Bektâşilik*, Ankara, 1975.
- Carrel, Alexis, *Dua*, çev. M.A. Yüçetürk, İstanbul, 1981,
- Düzdağ, M. Ertuğrul, *Şeyhülislam Ebu's-Suûd Efendi Fetvaları Işığında XVI. Asır Türk Hayatı*, 2. baskı, İstanbul, 1983
- Fiğlalı, E. Ruhi, *Çağımızda İtikâdî Mezhepler Tarihi*, 4. baskı, Ankara, 1990.
- Fütüvvetnâme-i Ca'fer-i Sâdik* Hacı Bektaş İlçe Halk Kütüphanesi, Nu: 101; Millî Kütüphane Nu: A 4714 (mikrofilm nüshası)
- Gazâlî, Ebû Hâmid, *İhyâ u Ulûmu'-Dîn*, I-IV, çev., A. Serdaroğlu, Gölpınarlı, Abdalbaki, "İslam ve Türk İllerinde Fütüvvet Teşkilatı", İÜİFM, XI, 1949-50.
- Gölpınarlı, Abdalbaki, "Şeyh Seyyid Gaybî Oğlu Şeyh Seyyid Hüseyin'in Fütüvvetnâmesi", İÜİFM, XVII, 1955-56.
- Gönenç, Halil, *Günümüz Meselelerine Fetvalar*, I-III, İstanbul, 1990.
- Gümüşhanevî, A. Ziyauddin, *Mecmuatü'l-Ahzâb*, I-III, İstanbul, 1898. *Hizb-ü Envâri'l-Hakâiki'n-Nûriye, Büyük Cevşen ve Türkçe Açıklaması*, 4. baskı, çev., A. Hatip, C. Tokpınar, trs.
- Hökelekli, Hayati, *Din Psikolojisi*, Ankara, 1993.
- İbn Manzur, *Lisânu'l-Arab*, 'دعو' md., XIV.
- "Dua" md, *DİA*, IX.
- İbnu'l-Esîr, *el-Kâmil fi't-Târih*, Beyrut, 1965,
- İbn İshak, *Sîret*, tah. M. Hamidullah, Konya, 1981.
- İsmail b. es-Seyyid Muhammed Sâid el-Kâdirî , *el-Füyûzâti' r-Rabbaniyye fi'l-Mi'âsiri'l-Evradi'l -Kâdiriyye*, Beyrut, trs., 27.
- Karaman, Hayreddin, *İslam Işığında Günün Meseleleri*, I-II, 5. baskı, İstanbul, 1987.

- Günlük Hayatımızda Helaller ve Haramlar*, 4. baskı, İstanbul, 1987.
- Köksal, M. Asım, *İslam Tarihi*, I-XVI, İstanbul, 1987.
- Merğınâni, *el-Hidâye*, I-IV, İstanbul, 1986.
- Muhammed Ebû Zehrâ, *Ahmed İbni Teymiye*, çev., O. Keskiöğlü, İstanbul, 1987.
- Noyan, Bedri, *Bektâşilik-Alevîlik Nedir?*, 2. baskı, Ankara, 1987.
- Oytam, M. Tefvik, *Bektâşiliğin İcyüzü*, 7.baskı, İstanbul, 1979.
- Pakalın, M. Zeki, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, I-III, 3. baskı, İstanbul, 1983.
- Sâid Nursî, *Lem'alar*, İstanbul, 1976.
- Seyyid Hüseyin b. Seyyid Gaybî, *Şerhu Hutbetü'l-Beyân*, Millî Ktb., Nu: A 2453, v. 94a.
- Taberî, *Târihu'l-Ümem ve'l-Mülûk*, I-Beyrut, 1987,
- Toprak, "Cevşen" md., *DİA*, VII.
- Tunç, Cihad, "İslam Dininde Zikir ve Dua", *Erciyes Üniv. İlahiyat Fak. Der.*, S.5, Kayseri, 1988, 31-42.
- Ülken, H. Ziya, "Anadolu Örf ve Adetlerinde Eski Kültür İzleri", *Ankara Üniv. İlahiyat Fak. Der.*, XVII, 1969.
- Vâkıdî, *Kitâbu'l-Meğâzî*, I-III, Oxford, 1966.
- (Yörükan) Yusuf Ziya, "Tahtacılar, Tahtacılar da Dinî ve Sırrî Hayat", *Daru'l-Fünûn İlahiyat Fak. Mec.*, sene: 4, S. 15, 1930.